

Rádl II. - ETF - let. 02, str. 11.00-12.30, V

Rádl jako inspirace - II.

Rádl II., 20.2.02

Kritika Aristotela (DF I. str. 193-95)

01

oddílek se jmenuje: „Kritika idejí“: drží Rádl platónské „ideje“? (Aristoteles se tváří, jako by šlo o Platónovy ideje, když sám Platóna kritizuje) – připomeňme si kosmologické schema z dialogu Timaios (ale nebudeme se zabývat Platónem – ovšem v Rádlově podání – víc než bude nezbytné).

02

„Aristoteles má výhrady proti konkrétnímu provedení Platónovy nauky o ideách.“ Nejde tedy o naprosté odmítnutí idejí – nýbrž o jisté úpravy. Aristotelés je bez Platóna nemyslitelný a nemožný – Aristot. je „platonik“.

03

„Jsou-li idey věčnými, nehybnými, neproměnnými vzory věcí, odkud se potom běře v těchto věcech jejich vznikání a zanikání?“ – To ovšem souvisí s tím, že se Arist. „drží jeho logické formulace“ a „z ní odvozuje některé jejich nedostatky“. Příklad právě z Timaiosa: Platón tam vkládá vyprávějícímu Timaiovi do úst výklad o dvojím původním zdroji pohybu (věčný beztvary pohyb jako jedn. ARCHÉ, demiurg jako druhá ARCHÉ, jen ideje jsou nehybné). Arist. zavrhuje oba druhy původního pohybu: jeden jako protimluv, druhý jako mýtus (tedy cosi nevědeckého).

04

Rádl byl nejčastěji považován za vitalistu, jímž zpočátku – ještě jako biolog a žák Drieschův – nepochybně byl. Doc. Komárková (říkali jsme jí vždycky „paní profesorka“) po válce tvrdě zkritizovala Útěchu, kterou mohla číst až po osvobození a po svém návratu z nacistického vězení, jako výplod již starého a dlouhé roky churavého člověka, v němž už nepoznávala svého Mistra. Vytýkala mu mj., že opustil platonismus – a tedy reformaci – a že se nostalgicky vrátil ke dnům svého katolického mládí a k Aristotelovi. [Jen pro zajímavost upozorňuji na necelých 5 let starou knížku olomouckého doc. Ivana Blechy o Patočkovi, kde čteme: „Rádlova filosofie se vyvíjela, ale fáze, v níž se mohl Patočka vyrovnávat jako hotový myslitel, svědčila o Rádlově rázném příklonu k platonismu, který byl nejpatrnější v jeho filosofické závěti, v *Útěše z filosofie*.“ (1993, s.74.)] Zřejmě je tu jistá vážná obtíž v hodnocení Rádlovy filosofie: je Rádl bližší Platónovi nebo Aristotelovi? Není sám Aristotelés vlastně největší platonik všech dob? Rádl je nepochybně největší český spekulativní myslitel (aspoň po mém a snad také Patočkově soudu). A přece vytyká Aristotelovi jeho „metafyzičnost“ v pojetí přírody, která selhala právě tam, kde se pokusil překonat antickou státnost důrazem na pohyb a změnu a kvůli tomu zaváděl nové termíny jako ENERGEIA a ENTELECHEIA atd. Proč to raději neocení a neřekne, že právě na tyto momenty je třeba navazovat? Není to spíš kritika středověkého, byť dodnes přežívajícího tomistického aristotelismu než Aristotela samého? Je absurdní, že v jednom krioku se Rádl dokonce opírá a moderní přírodovědu (195-6) a její důraz na „danou skutečnost“. Napadá mi, zda tu Rádl nedělá ve vztahu k Aristotelovi něco podobného jako kdysi Aristotelés ve vztahu k Platónovi a není-li třeba jej alespoň v některých ohledech považovat do stejné míry za aristotelika, jako Aristotela samého můžeme považovat za platonika.

05

I Rádl si toho je trochu vědom, jak ukazuje závěr jeho oddílku, nazvaného „příroda a logika“. Rádl klade otázku: „Chybil Aristoteles, když pokládal rozum za vyšší a původnější než přírodu?“ Právě ve světle této otázky hodnotí Rádl „filosofii nové doby“ a nový „probouzející se zájem o filosofii věd duchovních“, který si podle jeho soudu „vynutí revisi novodobého posuzování poměru přírody a ducha. „Jestliže někdo je opravdu pro metafyzický význam dějin, zákonů, poesie,

vůbec projevů ducha, jestliže dokonce opravdu věří v Boha, jak by mohl nepokládat ducha za prvotného a přírodu za odvozenou?" Aristotelés je tedy vposledu rehabilitován – ovšem právě jakožto platonik.

[Jisté analogie najdeme i jinde – zvl. srovnání řečníka Isókrata (který vedl slavnou „konkurenční školu“) s Platónem jako doklad vojího navazování na Sókrata, který „nade všechno vynikl jako theoretik“ (153) – a jednoznačně se ukazuje, že „teorie“ by mohla „opravdu být bližší poslání člověka na této zemi než zájmy praktické“ (159). O tom už byl Ioni řeč.]

06

Zvláštní je také Rádlovo hodnocení Aristotela jako „filosofa učenců“ (192): byl to „pán těch, kteří vědí“ – a Rádl dodává: „a ti nejsou pány světa“. Rádl jej tak staví proti Sókratovi, který byl „filosofem etiků“, a proti Platónovi jako „filosofovi umělců“. To je velmi zvláštní: Aristotelés napsal dvě velké etiky a dva menší spisy etické (Etiku Nikomachovu a Eudemovu, Magna moralia a O ctnostech a nectnostech); napsal také Poetiku a Rétoriku, a tam se hodně zabývá uměním; a ovšem také Politiku a spisek o Athénské ústavě, aby bylo zřejmé, že se zabýval také politikou. Ale sám politických cílů neměl, a neměl také potíže s tím, aby politikovi a státníkovi sloužil. A přece Rádl říká, že „dovršil intelektualismus řecký“.

06

Aristotelés „podráždil“ proti sobě řeckou „veřejnost“ (191), o všem v takové věci a tím způsobem, který Rádl – sám dost velký kritik a rebelant – nemohl pozitivně ocenit. Rádl se jakoby vyhýbá slovu „kolaborant“, ale to je jen zdání. To slovo ještě nemělo takový zvuk jako po druhé válce (kdy ještě bylo živé slovo „quislinkovství“, které je dnes už zcela vyhaslé). Sám Arist. v tom „snad neviděl provokaci“, ale Athéňané byli velmi rozhořčeni, a ne-li právem, tedy zajisté pochopitelně. Rádl už v kapitole o Sókratově soudu kritizoval jakousi „nelidskost“ v jeho provokování soudců; ve shodě s tím přísně soudí Aristotela, který – na rozdíl od Sókrata – z Athén utekl (se známými slovy, „aby se Athény po druhé neprohřešili na filosofii“. Rádl však toto srovnání neprovádí a nesoudí Aristotela ani morálně (co do statečnosti apod.), ani co do – vůbec nechává osobní věci stranou. Obviňuje spíše filosofii: „Oh, filosofie, jaká nelidská práva si někdy osobuješ!“ (192). To je ovšem velké téma, které tu Rádl jen lehce naznačuje; dodnes však je pro nás nevyřešeno, dokonce v tomto neřešeno, ačkoli je nanejvýš aktuální a pro budoucnost – nejen Evropy – snad rozhodující: filosofie a lidská práva. Jaká práva si může – ne-li filosofie, tedy filosof – osobovat? Jsou nezbytně „nelidská“? A ne-li „nezbytně“, pak za jakých okolností může, dokonce „smí“ filosof respektovat nefilosofičnost a protifilosofičnost většiny lidí, s níž se na každý den setkává?

Rádl II., 6.3.02

07

Když Rádl mluví o tom, že si filosofie někdy osobuje „nelidská práva“, musí nás napadnout, zda má navzdory tomu také nějaká „lidská práva“. Filosofie ovšem není člověk, není osoba ani subjekt, takže jde o práva člověka-filosofa. Pokusme se uvažovat chvíli tímto směrem, i když je zřejmé, že se dost vzdalujeme zvolenému textu o Aristotelovi. Bude to jakýsi náš příspěvek k otázce lidských práva a snad i „práva“ vůbec.

08

Má filosof právo filosofovat? A protože filosofem se člověk stává jenom a výhradně tím, že filosofuje, bude dobře otázku přeformulovat: má člověk právo filosofovat? Náleží – jinak řečeno – filosofování mezi lidská práva? Dnes se tzv. „lidská práva“ množí a rozrůstají jako houby po dešti. Ale jděme ještě o krok dál: má člověk právo být člověkem? Na tuto krajní, extrémní otázku nemůžeme smysluplně odpovědět, pokud si neujasníme, co to znamená „být člověkem“: je

člověk člověkem již skutečností svého narození? Nemusí se naopak člověkem teprve stávat, totiž tím, že se lidsky chová, že lidsky jedná, že se lidsky rozhoduje? Není Ježíšovo slovo: „musíte se znovuzrodit“ právě dokladem toho, že prosté zrození nestačí?

Rádl II., 20.3.02

01

Od Aristotela skočíme rovnou k Rádlovu učiteli – nejen v technickém a nejen přírodovědeckém, biologickém smyslu ! – Hansi Drieschovi (1867-1941). Nejde jen o to, že Driesch znovu použil a zvýznamnil aristotelský termín „entelechie“, ale že se ve své novém pochopení nejen slova, ale „věci“ samé pokusil poohnout aristotelským pojetím jistým důležitým směrem kupředu. Na Rádlově vztahu k Drieschovi, jak jej můžeme vyčíst z několika stránek jeho DF II. (samozřejmě k důkladnějšímu průzkumu by bylo zapotřebí přečíst ještě mnoho textů dalších) je nápadný zřetelný celkový odstup od Drieschovy filosofie, ale zároveň přiznání – byť nepřilíživě nápadné -, že Rádl na některé jeho myšlenky nepochybně navazuje, i když s největšími pojmovými obtížemi. Později si to ještě ukážeme na dvou velkých myslitelích XIX. století, kteří pronikavě zasáhli do myšlení století XX., totiž na Kierkegaardovi a na Nietzschevi, z nichž první Rádla jen odpuzoval, kdežto druhý také přitahoval a inspiroval.

02

Svou distanci dává Rádl najevo následující charakteristikou: „Opíraje se o spekulace Eduarda Hartmanna o podvědomí, které hojí nemoci, řídí vzrůst orgánů a jest ženoucí silou instinktů, začal dokazovat, že ...“ (II, 572). Poukaz na Ed. von Hartmanna je významný (Philosophie des Unbewußten, ovlivněn Schopenhauerem a Schellingem atd.); Driesch byl také propagátor parapsychologie. Rádl byl vůči všemu tomu nejen kritický, ale ostře útočný (např. napsal brožurku proti spiritismu atd.). Zkrátka: Rádl byl Drieschem ovlivněn, ale nebyl jeho žákem v plném slova smyslu, nýbrž jen „technicky“. Nebýt Driesche, možná by něco v Rádlově myšlení chybělo ; ale je taky možné, že by na Drieschově místě zapůsobil jiný vitalista nebo vůbec jiný myslitel, eventuelně by na něco mohl Rádl připadnout sám. Rádla nemůžeme odvodit z Driesche (vždyť my ho nemůžeme odvodit ani z Masaryka, jehož žákem Rádl byl zcela nepochybně a dokonce žákem nejvýznamnějším, ne-li jediným, jak třeba soudí Patočka). Máme nicméně plné právo se soustředit na to, co Rádla v Drieschovi skutečně oslovilo a na čem potom, touto Drieschovou myšlenkou inspirován, Rádl myšlenkově pracoval dál. (Takový postup zcela uniká nejen autorům přehledových pomůcek, ale i mnoha „pozitivizujícím“ a „historizujícím“ filosofům.)

03

To podstatné může ovšem uniknout čtenáři, když nečte dost pozorně. Jistě, jsou tam některé věci, které jakoby odváděly pozornost od toho nejdůležitějšího. Rádl např. uvádí, že Driesch dokazoval, že biologie je samostatnou vědou, metodicky odlišnou od fyziky a chemie. Dnes se to na jedné straně zdá být jakousi samozřejmostí, které není třeba věnovat pozornost, ale na druhé straně vidíme přežívající přesvědčení, že myšlení je jen fyziologie a fyziologie zase jen velmi komplikovaná organická chemie. Filosoficky naivní přírodovědci jsou přesvědčeni, že ona do nepřehlednosti se rozrůstající specializace věd se může překonat nalezením nějakého nejmenšího resp. nejnižšího elementu, jehož další spění ke komplikacím lze sevřít nějakou základní formulí. Zatím toho víme ještě moc málo, ale dříve nebo později toho už budeme vědět dost, abychom došli k „teorii všeho“ (dnes jsou pionýry tohoto přesvědčení spíše teoretičtí fyzikové). Rádl je v tomto bodě s Drieschem zcela za jedno – a přece to říká, jako by snad nebyl.

04

Další charakteristika: podle Driesche „životní dějství není jen mechanicky determinováno, nýbrž jest řízeno vitálním faktorem svého druhu, který Dr. nazývá po příkladu Aristotelově *entelechií*.” (572) Rádl je (v jistém smyslu) vitalista a samozřejmě odmítá mechanickou determinaci; nemá však za to, že „vis vitalis” je energie či síla zvláštního druhu, který by mohla „řídít” životní procesy. Ba, jak uvidíme, dopracovává se myšlenky, že jde o něco, co se vymyká pojmu „jsoucna” (příčemž jsoucno chápe jako to, co „jest”). Jen docela stručně připomenu, jak Rádl dokáže říci, že Bůh nebo také Pravda „nejsou”, ale „mají být”. K tomu se na konci semestru ještě vrátíme, až se podrobněji podíváme na některé formulace ze závěrečné kapitoly Útěchy z filosofie. Rádl tam uvádí v jednom ze svých „obrázků ideje” loupežníka, kterému po mnoha přepadeních „náhle napadne, že loupež je hanba” . A pak čteme: „Ostatně snad mu ta myšlenka nepřišla, ale *měla* přijít. *To byla idea.*” To je velmi pozoruhodná formulace, ale jejím podrobnějším rozbořením se budeme zabývat jindy. Jedno je z toho však zřejmé: Rádl chce rozšířit pojetí toho, co jest. tj. pojetí skutečnosti: skutečností není jen to, co jest (rozumí je teď a zde), nýbrž také to, co bylo, a zejména to, co teprve bude, zejména pak to, co „má být”.

05

A s tímhle vědomím nyní pozorně přečtěme tuto větu, která následuje po zmínce o Drieschově odmítnutí mechanistického determinismu : entelechie „není v prostoru ani v čase, ale do prostoru a do času působí, organisujíc tělo ... ”. Tady mám Rádlův pokus, provedený prostředky, které měl tehdy k dispozici – a musíme přiznat, že prostředky nedostatečnými, i když větší část vadnosti přičteme na vrub Drieschovi, který tu je stále interpretován. Kausální determinismus (ve smyslu Aristotelovy „příčiny působící”, *causae efficientis*) odmítá jakýkoli přesah za hranice světa, tj. mimo rámec jeho prostoru a času. A teď tu máme „působení” nikoli v rámci světa, v mezích prostoru a času, nýbrž odjinud. Že tuto myšlenku nemůžeme jen tak spolknout bez kousání a žvýkání, rozumí se samo sebou. [V závěru DF II. uvádí Rádl „velkolepý obraz o konci světa”: „Není to událost z tohoto světa ; nevíme dne ani hodiny ; celý vesmír moderní přírodovědy vzplane a zmizí ; světový prostor se zřítí a čas se zastaví. *Mundum solvet in favilla !*” – To kupodivu předjímá ‘velký krach’ dnešních teoretiků fyzikální kosmologie, tak jako Augustin jakoby předjímá „velký třesk”. Ale to jsou jen kulisy, nikoli to, co se v nich a na jejich pozadí odehrává.]

05

Bylo by zapotřebí se důkladně podívat na Drieschovy texty, abychom viděli, nakolik si Rádl z Driesche jen něco vybíral nebo nakolik pokračoval v jeho vlastní cestě. Na to nemáme dost času, navíc by nás to odbvádělo od Rádla. Zůstaneme proto jen u malé ukázky, a to z knížky, kterou Driesch vydal po svých velkých spisech (*Ordnungslehre a Wirklichkeitslehre*) v roce 1924 (*Metaphysik*, Breslau 1924, 100 str., v popularizující knižnici „Jedermannsbücherei” nakladatele Ferdinanda Hirta.)

Rádl II., 10.4.02

01

x - volno, 1.5.02

Rádl II., 15.5.02

Hra - II, 573

Rádl II., 29.5.02

Data:
úterý středa

19.2. 20.2.

5.3. 6.3.

19.3. 20.3.

16.4. 17.4.

30.4. [1.5.]

14.5. 15.5.

28.5. 29.5.